

FTAMP/SRSTI/ГРНТИ 21.15.47

<https://orcid.org/0000-0002-5330-9437>
e-mail: azamat.jamashev@mail.ru
<https://orcid.org/0009-0000-08751-4503>
e-mail: Kalibekbirzhan1990@gmail.com

МЕШІТ ИМАМЫ ЖӘНЕ ОНЫҢ ҚОҒАМНЫҢ ТҰРАҚТЫЛЫҒЫ МЕН ДАМУЫНДАҒЫ ЫҚПАЛЫ

Жамашев Азамат Шутбаевич
Философия ғылымдарының кандидаты,
доцент
Нұр-Мұбарак Египет ислам мәдениеті
университеті
Алматы қ., Қазақстан

Қалибек Біржан
Исламтану мамандығының
магистранты,
Нұр-мұбарак Египет ислам мәдениеті
университеті,
Алматы қ., Қазақстан

إمام المسجد وتأثيره على استقرار المجتمع وتنميته

أزمات شوتبايفيتش جاماشيف
أستاذ مشارك في علوم الفلسفة
الجامعة المصرية للثقافة الإسلامية نور مبارك
ألماتي، كازاخستان

بيرجان كاليبيك
طالب ماجستير في تخصص الدراسات الإسلامية
الجامعة المصرية للثقافة الإسلامية نور مبارك
ألماتي، كازاخستان

THE MOSQUE IMAM AND HIS INFLUENCE ON THE STABILITY AND DEVELOPMENT OF SOCIETY

Azzamat Shutbaevich Zhamashev
PhD in Philosophy, Associate Professor
Egyptian University of Islamic Culture
Nur-Mubarak
Almaty, Kazakhstan

Birzhan Kalibek
Master's Student in Islamic Studies
Egyptian University of Islamic Culture
Nur-Mubarak
Almaty, Kazakhstan

ИМАМ МЕЧЕТИ И ЕГО ВЛИЯНИЕ НА СТАБИЛЬНОСТЬ И РАЗВИТИЕ ОБЩЕСТВА

Жамашев Азамат Шутбаевич
Кандидат философских наук, доцент
Египетский университет исламской
культуры «Нур-Мубарак»
г. Алматы, Казахстан

Калибек Биржан
Магистрант по специальности «Исла-
моведение» Египетский университет
исламской культуры «Нур-Мубарак»
г. Алматы, Казахстан

Аңдатпа. Тілдік тұрғыдан алып қарағанда имам «өзіне ерілетін тұлға» деген мағынаны білдіреді (Әл-Жәуһәри, 1987: 5-1865). Ислам тарихында халыққа бағыт-бағдар беріп, оларды басқарып отыратын адамдар имам деп аталған. Алла елшісі (с.а.с.) соңынан ерген мұсылмандардың имамы болды. Діни және дүниелік тіршілікке қатысты барлық жұмыстардың жауаптысы Алла елшісі (с.а.с.) өзі болды. Алла елшісі (с.а.с.) дүниеден өткеннен кейін келген халифалар да үммет үшін имам болып есептелді (Sabri, 2002: 178). Яғни ол замандарда имам мемлекеттің барлық тыныс-тіршілігіне, тіпті діни амалдары үшін де жауапты басшы болатын. Ал күнімізде имам сөзі дін саласындағы қызмет атқаратын кадрларға қолданылатын бір термин халіне келгендігін көреміз. Демек имам дегеніміз біздің елімізде мешітте жұмыс атқаратын дін қызметкер болып табылады. Олай болса осы мақаламызда имамның қызметіне және оның қызметі арқылы қоғамның тұрақтылығы мен дамуындағы орны мен маңызын кішігірім тақырыптарға бөліп айқындайтын боламыз.

Түйін сөздер: Имам, халифа, басшы, үммет, мешіт.

المُلَخَّص: الإمام لغةً هو «الشَّخْص الَّذِي يُقْتَدَى بِهِ». وفي تاريخ الإسلام يُطلق على الأشخاص الذين يَقُومُونَ النَّاسَ وَيَهْدُونَهُمْ اسم الأئمة. وأصبح رسول الله (صلى الله عليه وسلم) إمامًا لمن تبعه من المسلمين. وكان رسول الله (صلى الله عليه وسلم) مسؤولًا عن جميع الأعمال المتعلقة بالحياة الدنيوية والدنيوية. والخلفاء الذين جاءوا بعد وفاة رسول الله (صلى الله عليه وسلم) كانوا يعدُّون أيضًا أئمة الأئمة؛ أي أن الإمام في تلك الأوقات كان هو القائد المسؤول عن حياة الدولة كلها، حتى الممارسات الدنيوية. واليوم نرى أن كلمة الإمام أصبحت مصطلحًا يطلق على العاملين في المجال الديني. فالإمام هو رجل دين يعمل في مسجد في بلادنا. ولذلك سنحدِّد في هذه المقالة مكانة وأهمية عمل الإمام واستقرار المجتمع وتطوره من خلال عمله، وسنبيِّنه في هذا المقال.

الكلمات المفتاحية: الإمام، الخليفة، القائد، المجتمع، المسجد.

Abstract. From a linguistic perspective, the term imam means «a person who is followed». Historically in Islam, individuals who guided and led the community were referred to as imams. The Messenger of Allah (peace be upon him) served as the imam for the Muslims who followed him, overseeing both their religious and worldly affairs. Following his passing, the caliphs who succeeded him were also regarded as imams of the ummah, embodying leadership that extended to all aspects of state governance and religious life. In contemporary times, however, the term imam has evolved to denote religious personnel, primarily clerics who serve in mosques. In our society, an imam is typically viewed as a religious leader responsible for mosque-related duties. This article aims to analyze the multifaceted role of the imam by breaking it down into key aspects, highlighting its significance in fostering social stability and contributing to the development of society.

Keywords: Imam, caliph, leader, ummah, mosque.

Аннотация. С лингвистической точки зрения слова имам означает «человек, за которым следуют». В истории ислама имамами называли людей, которые направляли общину и вели её за собой. Посланник Аллаха (мир ему и благословение Аллаха) был имамом для мусульман, последовавших за ним, и отвечал за все вопросы, связанные как с религиозной, так и с мирской жизнью. Халифы, которые пришли после смерти Посланника Аллаха (мир ему и благословение Аллаха), также считались имамами уммы. То есть в то время имам был руководителем, ответственным за все аспекты жизни государства, включая религиозные обряды. Сегодня мы наблюдаем, что слово имам стало термином, обозначающим религиозных служителей, работающих в области религии. Таким образом,

имам – это священнослужитель, выполняющий свои обязанности в мечети в нашей стране. В данной статье мы определим место и значение деятельности имама, а также её роль в укреплении стабильности и развитии общества, разбив её на отдельные аспекты.

Ключевые слова. Имам, халиф, лидер, община, мечеть.

КІРІСПЕ

Еш күмәнсіз әр салада өзінің жұмыстарын жақсы көріп істейтін, өмірін сол салаға арнаған майталман мамандар бар. Дегенмен сол мамандардың арасында дін саласына жауапты имамдардың жөні бір бөлек. Өйткені халықпен етене жақын араласып, адамдардың дүниелік және ақыреттік мәселелерін реттейтін, әрі қоғамды жақсы жаққа қарай өзгертуде айтарлықтай ықпалы бар топтың мешіт имамдары екені сөзсіз. Араб тілінде «алдында тұру, басшылық ету, намазда жамағатқа имам болу» деген мағынаны білдіретін (إمام) етістігінен туындайтын имам сөзі термин ретінде «жамағатпен оқылатын намазды өткізетін кісіге» айтылады. Сондай-ақ «мемлекет басшысы, халифа» деген мағынаны да білдіреді. IX ғасырдың орталарында Андалусия елінде мемлекет басшысы мен намазды өткізетін имамның ара-жігін ажырату үшін екіншісіне (صاحب الصلاة) «намаз өткізетін имам» деп айтыла бастаған (Sabri, 2000: 178).

Кез-келген мұсылман адам ислам дінін тереңінен түсіне алмайтындығы мәлім. Осы себепті қоғамда белгілі адамдардың дін саласындағы арнайы маман ретінде жетілуі тиіс. Алла Тағала осы ақиқатты нұсқап, құран аятында былайша баяндайды: **«(Уа, мүміндер!) Араларында (ел-жұртты) ізгілікке шақырып, жақсылықты бұйыратын һәм жамандықтан тыятын бір қауым болсын. Міне, солар – (екі дүниеде де) азаптан құтылып, мақсат-мұратына жеткендер»** (Әкімханов, 2015: 104-5). Демек Алла Тағала мұсылмандардың

ішінде оларға көшбасшы болатын, бірлік пен татулықты қамтамасыз ететін, жақсылыққа шақырып, жамандақтан қайтаратын, адамдарды исламға шақыратын бір әлеуметтік бақылаушы механизмнің болуын талап етеді. Бұл талап орындалмаған жағдайда сол қоғамдағы барлық мұсылмандар жауапқа тартылатындығы ортаға шығады (Hayreddin, 2006: 1-646). Тақырыптың өзектілігін осы тұрғыдан алып қарап, сол механизмнің қызметін атқарып жүрген күніміздегі мешіт имамдарының қоғамның тұрақтылығы мен дамуындағы ықпалын анықтайтын боламыз.

Тақырыпты тандауды дәйектеу және мақсат-міндеттері

Халықты жақсылыққа шақырып, жамандықтан қайтаратын, сондай-ақ Алланың хақ дінін халыққа насихаттап жүрген мешіт имамдары туралы зерттеу жұмыстары ақырындап жарыққа шыға бастады. Мысалы «Қазақстандағы имам имиджі» (Наурзалиев, 2022), «Нажмуддин ән-Нәсәфи және оның имамдық мәселесіндегі концепциясы» (Жамашев, 2022), «Заманауи имамдардың қоғамдағы орны» (Жамашев, 2024) секілді мақалалар мен диссертациялық жұмыстарды атап айтуға болады. Сонымен қатар шетелдік зерттеушілердің күніміздегі мешіт имамдары туралы жан-жақты зерттеп жазған: «Türk toplumunda imam imajı: İstanbul örneği» (Ahmet, 2008), «İmamın gözünden imamlık mesleğinin toplumsal statüsü» (Habip, 2018), «إمامة المسجد فضلها وأثرها في الدعوة» (Әл-Ғабләни, 1993), «إمام المسجد مقوماته العلمية» (Muhammad Bashar) т.б. көптеген еңбектерді кездестіре аламыз. Қазіргі

қоғамымыздағы діни ахуал жағдайында ішкі тұрақтылықты және рухани тұтастықты сақтауда имамның ролі зор. Сондықтан да осы мақаламыз арқылы мешіт имамдарының қызметі мен маңызы туралы зерттеу жүргізіп, имам имиджінің қалыптасуына үлес қосуды мақсат еттік.

Ғылыми зерттеу әдіснамасы

Мақалада Алланың дінін насихаттаушы мешіт имамдарының өткені мен бүгінгіне, тарихи кезеңдердегі атқарған қызметтеріне тоқталдық. Сонымен қатар дін насихатшысының шариғат мақсаттарын баяндап, ағартушылықпен айналысатын, халыққа тура жолды көрсететін тұлға екендігін негіздеуге тырыстық. Зерттеу жұмысының әдіснамалық негізіне тарихи және объективті, анализ-синтез, тарихи салыстырмалы талдау және феноменологиялық тәсілдер қатар қолданылады.

Негізгі бөлім

Мешіт имамының құлшылық мақсаттары мен маңыздылығын танытуы

Мешіт имамының ең маңызды міндеттерінің бірі ол мешітте жамағатқа бес уақыт намаз бен жұма намаздары, айт намаздарын өткізіп, сонымен қатар басқа да діни жоралғыларды жүзеге асырып отыру. Осы қызметі арқылы ол мешітті көркейтушілердің қатарынан болып есептеледі.

Алла тағала құранда былай дейді: **«Алланың мешіттерін тек Аллаға және ақиретке иман келтірген, намазды кемеліне жеткізіп үзбей әрі уақытылы оқитын, зекетті толық беретін, сондай-ақ Алладан өзге ешкімнен именбейтін шынайы мүміндер ғана лайықты деңгейде көркейте алады. Міне, солар тура жолдан таймай, мақсат-мұраттарына жетуге үміт ете алады»** (Әкімханов, 2015: 9-108).

Мешітті көркейту дегеніміз мешіт ғи-

маратын салумен шектелмейді. Мешітті көркейту мешіттің жамағатқа толуымен, қасиетті құранның оқылуымен, Алланың еске алынуымен, ғылыми сабақтардың оқылуы секілді амалдармен көркейе түспек. Мешітті көркейту деп осыны айтуға болады. Ал бұл айтылған амалдардың ешқайсысы орындалмаса, әрі онда мұсылмандардың мәселелері мен қиыншылықтарына шариғат талаптарына сай түрде бағыт-бағдар беріп отыратын білікті имам отырмаса, бұл зәулім сарайдың қандай пайдасы болмақ?! Бәлкім мешіт имамы өзінің міндеттерін толық қанды өтей алуы үшін басқа салалармен айналыспай, сауда-саттық сынды кәсіп түрлеріне кетіп қалмастан, өзін толығымен Алланы зікір етуге, намаздарды өткізуге, ғылым мен білімнің, сондай-ақ ізгіліктің адамдар арасында таралуына арнағаны жөн. Бұл ұстаным құранда былайша зікір етілген: **«Сонымен қатар, мүміндердің (бір мезетте) жаппай жорыққа аттанғаны да орынсыз. Ендеше, әр елден (әр қоғамнан, әр рудан) бір топ адам қалып діни ілімдерді бүге-шігесіне дейін терең меңгеріп, жорыққа аттанғандар қайтып оралғанда, жат қылықтардан, күнә атаулыдан аулақ жүруі үшін оларды ескертуі (яғни, оларға жөн сілтеп, уағыз-насихат айтуы һәм шариғат талаптарын үйретуі) керек емес пе?!»** (Әкімханов, 2015: 9-122).

Мұсылман адам мешітке күніне ең кемі бес мәрте барады. Ал бұл мешіт имамы үшін оларға діни тәрбиені, діни сенім негіздерін және шариғат мақсаттарын тереңінен ұғындыра алуы үшін үлкен мүмкіндік. Осы орайды пайдалана отырып, мешітке келген жамағаттың жан тазалығы мен тән тазалығын қалыптастыруға әрекет жасай алады. Сондай-ақ, адамдар арасындағы бауырмалдық пен сыйластықтың артуына тікелей әсер ете алмақ.

Кез-келген іс-әрекеттің мақсаты айқындалған кезде жетуі мен жемісі де қол жетімді бола түспек. Сондықтан имамның жамағатына жеткізуі тиіс исламдағы құлшылық-ғибадаттың анықтамасына және мақсаттарына тоқталайық.

Ғибадат деп мүкәлләфтің Аллаға жақындау әрі мойынсұну мақсатында орындайтын белгілі қалыптағы сөздер мен амалдардың жиынтығына айтылады. Мақасид кітаптарында: «(الأصل في) العبادات التوقيف) Ғибадаттардағы негізгі мән берілетін нәрсе оның Алла Тағала тарапынан бекітілгендігі» деген қағиданы көреміз. Яғни ғибадаттар егжей-тегжейлі айқын әрі белгілі. Оның бекітілуі мен баяндалуын құран аяттары мен Алла Елшісінің (с.а.с.) сүннеттерінен көре аламыз. Ғибадаттар ақырет күніне дейін орындалуы тұрақты әрі жалғасымды түрде бекітілген. Оның мазмұны мен құрылымына өзгерістер жасауға болмайды. Яғни исламдағы бекітілген құлшылық-ғибадаттарға өзгерістер енгізіп, кемітуге немесе арттыруға рұхсат жоқ. Мысалы бес уақыт намазды алты уақыт етіп арттыруға, екі уақытқа қысқартуға немесе оның шарттары мен руқундарын өзгертуге немесе ауыстыруға болмайды. Мүкәлләфқа текқана шариғи бұйрыққа талап етілгендей амал ету керек. Демек құлшылық-ғибадаттағы Алла Тағаланың мақсаты құлдарының нәпсі қалауларына ерместен, еш өзгерту жасамастан Жаратушының бұйырғанындай және талап еткеніндей Оған итағат етіп, құлшылық жасаулары. Шариғат мақсаттарына қатысты танымал қағиданың осы себепті бекітілгендігін түсінеміз: «(لا يُعبد الشارع إلا بما شرع)» Шариғат иесіне (Алла Тағалаға) тек Өзі бұйырғанындай құлшылық етіледі». (Әл-Хадими, 2001: 166).

Мақасит ілімінің негізін қалаушыларының бірі даңқты ғалым әш-Шатиби

өзінің әл-муафақат атты кітабында былай деп айтады: «Ғибадаттардың негізгі мақсаты Алла Тағалаға бағыну, Оған қарай бет бұру, Оның алдында иілу, Оның үкімдеріне бойсұну. Сонымен қатар құлдың Алласын еске алып, жүрегімен және бүкіл дене мүшелерімен Онымен бірге болуы және ғапылдыққа түспестен Алланың назарында екендігін сезініп, әрдайым Раббысының разылығына бөленуге, Оған жақындататын амалдарды жасауға бар күш-жігерін салуы». (Әш-Шатиби, 1997: 2-383).

Жоғарыда айтып өткеніміздей исламдағы құлшылық-ғибадаттардың негізгі мақсаты Алла Тағалаға бойсынуды және Оған құлдық етуді жүзеге асыру. Алайда бұл дегеніміз құлшылық-ғибадаттың игіліктер мен хикметтерді және басқа да пайдаларды қамтитын қосымша мақсаттардан бос екенін білдірмейді. Жоғарыда көзделген нәрсе құлшылық-ғибадаттың бекітілуінің және тұрақтылығының Алла тарапынан екендігі. Яғни оның уақыт пен мекеннің өзгеруіне байланысты өзгеріп кетпейтіндігі. Өйткені адам баласы қожайынының тапсырмасын талап еткендей түрде орындағанда ғана өзінің міндетін орындаған болады. Қожайын құлынан су сұрағанда, құлы оған бал беретін болса, ол қожайынына бойсұнған болып есептелмейді. Өмір бойы үзіліссіз ораза ұстаған адам да Аллаға ең жақын немесе құлшылық жасаушы болып саналмайды. Себебі оның әрекетінің Алланың бұйрығына сәйкес келмеуінде жатыр. Ал ораза ғибадаты болса адамның бүкіл өмірі бойынша ұстауға емес, белгілі уақыттарда ғана ұсталуға бұйырылған. Алла Тағаланың бұйырған уақытында және талап еткен түрінде оразасын ұстаған құл әуелі Алла Тағаланың әміріне бойсұнушы болуымен қатар ораза арқылы тақуалыққа қол жет-

кізе алады. Жағдайы жақсы мұсылман ораза ұстау арқылы тұрмысы төмен, қарны аш адамдардың жай-күйін жақсы сезініп, оларға деген мәмілесінде жақсы жаққа қарай өзгертуі сынды көптеген қосымша игіліктерге жетуі мүмкін. Шариғаттың осындай нәзік тұстарын мешітке келіп-кететін жамағатқа және жалпы халыққа айтып, жеткізу мешіт имамының дәріптейтін маңызды жұмысының бірі екені анық. Нәтижесінде халықтың діни сауаттылығын арттырып, құлшылықтарына бекем болуына әсер етеді (Әл-Хадими, 2001: 167)

Мешіт имамының шариғат ілімдерін толық меңгеруі

Исламда оқыту мен білім берудің мешіттермен өте тығыз байланысы бар. Алла Елшісі (с.а.с.) мешітте сахабаларына әрі намаздарын оқытты, әрі исламның қағидаларын оларға түсіндіре отырып таблиғ жасады. Яғни Алла Елшісі (с.а.с.) сахабаларының мұғалімі болды. Сахабалар мешіттің ішінде ілім мәжілістерін жасап, Алла Елшісінің (с.а.с.) тәлімі мен тәрбиесін бойларына сіңірген. Сондай-ақ қамқоршылары жоқ, кедей сахабалардың тұратын, Пайғамбар мешітінің жанындағы «суффа» деп аталатын оқу орнының салынуы мешіттің білім беру тұрғысынан өте жоғары деңгейге көтерілгендігінің көрсеткіші. Пайғамбарымыздың (с.а.с.) заманынан бері мешіттердің медресе секілді білім беру жұмыстарымен айналысуы, сол «суффа» медресесіндегі үрдістің жалғасы екендігі сөзсіз (Ahmet, 2016: 202).

Мешіт имамының бойында табылуы тиіс маңызды сипаттардың бірі – білімділік. Білім мен таным қабілеті дінді жеткізудің негізгі шарттарынан саналады. Діни білім, Алла Тағаланың кітабы мен Пайғамбарымыздың (с.а.с.) сүннеті-

не сүйенеді. Сондықтан, ең әуелі Алланың сөзі – қасиетті Құранды жетік білуі тиіс. Құранның сөзімен қоса, мәні мен мағынасын да дұрыс ұғуға тырысуы, бұл тұрғыда мағынасы мен тәпсірлері туралы еңбектерді қарауы қажет. Бұдан бөлек сүйікті Мұхаммед Пайғамбарымыздың (с.а.с.) өмірі, хадис-шәріптері, ислам ақидасы мен ислам ғылымхалы (фикһ), араб тілі әрі жалпылама ислам тарихынан хабардар болуы қажет (Тағанұлы, 2023: 160).

Мешіт имамы дін негіздерімен қатар өз ғасырындағы ғылыми жаңалықтардан хабарсыз қалмауы қажет. Ғылым қарыштап дамыған қазіргі таңда, адамдар айтылған кез-келген жайтты ақыл-ой елегінен өткізіп, қисынмен құпталуына көбірек мән береді. Сондықтан дін насихатшылары танымдық деңгейде болса да, қазіргі заманғы ғылым мен техника саласындағы жаңалықтардан хабардар болуы қажет. Сонымен қатар кез-келген қоғам үшін қажетті саналатын философия, психология, әлеуметтану, саясаттану, секілді ғылымдардың негіздерін игеріп, өзі бірге өмір сүріп отырған халықтың мәдениеті мен дәстүрін, өткені мен кеткенін, бүгіні мен болашағын, даму үрдістерін бағамдап отыруы шарт. Жұртты исламға шақыру мәселесінде қазіргі дамыған технология мүмкіндіктерін де тиімді пайдалана білген жөн. Бүгінгі күні спутник жүйесі, телекоммуникация, теледидар, телефон, әлеуметтік желі, факс пен электронды почта секілді жүйелер арқылы бір хабар қысқа уақытта әлемнің түкпір-түкпіріне тарауда. Кітап, журнал, мерзімді БАҚ басылымдары да дінді насихаттауда айтарлықтай мәнге ие. Қазіргі мешіт имамдары осы дамыған технология мүмкіндіктерін тиімді пайдалана білуі тиіс. Барлық талаптарын сақтай отырып жасалған дін қызметкерінің жұмысы, міндетті түрде

нәтижелі болмақ. Осылайша мешіт имамы өзі қызмет ететін мешітін жамағаттың білім алатын білім ордасына айналдыра білуі тиіс (Тағанұлы, 2023: 164-165).

Мешіт имамының қоғамдық тәрбиеге қосатын үлесі

Қоғамдық тәрбиемен айналысу мешіт имамына ең лайықты міндет. Өйткені қоғамдық тәрбие сол қоғамдағы өмір сүріп жатқан барлық адамдар үшін тура жолға түсудің және бақыт пен берекенің негізгі факторларының бірі. Ал мешіт имамы осы мақсатқа пайдасын тигізуі үшін мешітті қоғамдық қызметтердің яғни қайырымдылық шараларының, пақырлар мен міскіндерге жәрдем берілетін, ғибадаттардың өтелетін және білім берілетін, халықтың руханиятын оятып, имандылықты насихаттайтын кеңсеге айналдыра алуы керек.

Ислам мәдениетінің қалыптасуындағы ең маңызды фактордың мешіттер екені еш күмәнсіз. Мұхаммед пайғамбарымыздың (с.а.с.) 622 жылы Мәдинаға hijret жасауымен басталған кезеңнің ең көп назар аудартар тұсы, қалаға бармастан Құбада, одан кейін Мәдинада алғашқы істеген ісінің мешіт тұрғызуы болды. Әсіресе Мәсжиду ән-Нәбәуи деп аталатын Мәдинадағы мешіттің айналдырған он жылдың ішінде тарихи оқиғаларға куә болғандығын көреміз. Пайғамбар мешіті Алла Елшісінің (с.а.с.) басшылығымен текқана діни мақсатта пайдаланылатын бір ғимарат емес, әлеуметтік, мәдени іс-шаралар мен сот істерінің қаралатын, сондай-ақ халықтың бүкіл мәселелерінің талқыланатын, қажеттіліктерінің өтелетін орталығына айналғандығын көреміз. Күнімізде «дін қызметкері» деп аталатын мешіт имамдары сол заманнан бері әр кезеңде көптеген жауапты қызметтерді атқарып отырған (Mefail, 2014: 41). Мешіт имамдарының қоғамдық тәрбие-

ге қосқан үлесінің ең жарқын мысалын Осман империясындағы елді мекендер мен қалалардың қалыптасу барысынан көруге болады. «Осман империясы кезеңінде мешіттер ауылдар мен кенттердің орталығына салынатын. Бір жерде бір ауыл немесе қалашық салынатын болса, әуелі ол жерге мешіт салынып, айналасына үйлер мен ғимараттар қатар тізіліп салына бастайтын. Көп жағдайда мешіттер ең биік жерге салынып, оның айналасына медреселер мен білім ошақтары, емханалар, ұстаханалар, монша, базар секілді құрылыс нысандары салынатын. Оның айналасына жоспарлы түрде адамдардың тұрғылықты үйлері салына бастайды. Мешітке құрмет ретінде ол ғимараттар мен үйлердің биіктігі мешіттің биіктігінен асырылмайтын (Nurullah, 2020: 7). Мешіттер негізге алына отырып салынған бұл елді-мекендер мен қалашықтардағы ең негізгі адам мешіт имамы саналатын. Ол сол аймақтарға жауапты қазының өкілі саналатын. Имамдар өзіне қарасты елді-мекендегі барлық адамдарды танып, олардың әлеуметтік жағдайларынан толықтай хабардар болулары тиіс. Байлар мен кедейлер, үйленгендер мен бойдақтар, сырттан келіп кететін жолаушылар мен қонақтар барлығының мәліметі имамның хабардар болуы тиіс міндеті болды. Халықты сауаттандырып, мешіт пен халық жиналатын орындарды үгіт-насихат жасау және балаларды оқыту олардың жұмысы болды. Сонымен қатар елді-мекендердегі жаңарту жұмыстары жасалатын нысандар имамдардың бастамасымен жүзеге асатын. Мешіт, медресе, ауыз су құдықтарының жөндеуден өтулері, ауылға кіретін арық сулары, көшелердің тазалығы сынды жұмыстардың барлығы имамның жауапкершілігінде болатын. Сондай-ақ, елді-мекендердегі өтетін жиналыстар-

дың барлығында мешіт имамның қатысуымен жүзеге асатын» (Nurullah, 2020: 9-10). Тарихи деректер ислам әлемінің қай түкпірінде болсын, мешіт имамдары халықтың ең сенімді, жанашыр жақынына айналып, ауыз толтырып айтарлықтай қызметтер етіп келгендігімен толы. Жеке адамдардың өмірі, отбасылық мәселелер, елдің ынтымағы мен бірлігінде, Пайғамбар мирасы болған имамдық қызметті арқалаған тұлғалардың еңбегі ұшан теңіз.

Тәуелсіздіктен кейінгі жылдары Қазақстандық мұсылман жамағатының бірлігін сақтау, рухани иммунитетті күшейтіп, халықтың діни сауатын арттыруда ең үлкен жауапкершілік Қазақстан мұсылмандары діни басқармасына түскені, ҚМДБ құрамындағы мешіттердегі үгіт жұмыстары арқылы белгілі бір деңгейде халықтың сенімін дұрыстауға зор еңбек сіңіргені белгілі. Azattyq Ruhy ақпараттық сайтында Бас мүфти Наурызбай қажы Тағанұлы ҚМДБ-ға филиал болып тіркелген 2752 мешіт бар екенін айтты (Темірхан, 2024). Сол мешіттердегі қызмет қылып жатқан имамдар мен ұстаздар ҚМДБ-ның жыл сайынғы жоспары бойынша қоғамдық тәрбиеге қатысты көптеген игі шараларды атқаруда. Атап айтсақ: «Дін мен дәстүр», «Ізгі қоғам», «Ихсан және насихат», «Діни оқу ағарту» және «Жат діни ағымдардан сақтандыру» бағытында халықпенен етене араласып, қыруар жұмыстарды жасап келеді.

Ислам қоғамының бір болуы, өзара ынтымақтастықта болу және қуатты болуы үшін әртүрлі факторлардың әсері болатыны сөзсіз. Бәлкім сол факторлардың ішіндегі ең маңыздысы бір қоғамда өмір сүріп жатқан адамдардың ұлттарына, әлеуметтік статустарына және өмір сүру дағдыларына қарай бөлінбеулері. Алла тағала осы бір ақиқатты былай баяндайды: «Уа, адамдар! Шүбәсіз, сендерді бір ер

мен бір әйелден жараттық. Сондай-ақ сендерді бір-біріңмен танысып, табысуларың (һәм біріңе-бірің қамқоршы дос болып, өзара жәрдемдесіп, тату-тәтті өмір сүрулерің әрі жер бетін көркейтулерің) үшін сан алуан ұлыстар мен руларға бөлдік. Біле білсендер, Алланың алдындағы ең ардақтыларың – ең тақуаларың (яғни, Аллаға тағзым етуде, иман келтіруде әрі мойынсұнуда ең алда болғандарың)! Шүбәсіз, Алла – Алим (барлық нәрсені, соның ішінде, сендердің жай-күйлеріңді һәм не істеп, не қойып жүргендеріңді толық білуші), Хабир (бәрінен толық хабардар болушы)» (Әкімханов, 2015: 49-13).

Осылайша бұл қоғам бір бүтін дене іспеттес болмақ. Ол дененің бір ағзасы сырқаттанса, басқа ағзаларының да ұйқысы қашып, басы ауырып, онымен бірге болмақ. Имам Муслим өзінің сахих жинағында Нуғман ибн Бәширден риуят қылып, Алла елшісінің былай деп айтқанын жеткізеді: «*Мұсылмандар бір-біріне бауырмалдықта, мейірімділікте, қарым-қатынаста бір бүтін дене іспеттес. Егер оның бір ағзасы ауырса, қалғаны ұйқысыз және ыстығы көтерілуінде онымен бірге болады*», – деген (Муслим, 1955: 2586). Демек мешіт имамының бүкіл амалдары осы мақсатқа негізделуі тиіс. Нәтижесінде ислам қоғамы басқа дін өкілдерінің қоғамымен байланыс барысында үнемі қуатты және берік болып қалмақ. Мешіт имамы ел ішінде болып тұратын қиыншылықтар мен бүліктер орын алатын өтпелі кезеңдерде адамдардың сөзіне құлақ асатын, келіп жөн сұрайтын, бейбітшілік пен тұрақтылықтың жаршысына айналары ақиқат.

Ақпараттық кеңістіктегі имамның орны

Мешіт имамы көптеген ақиқаттар мен хабарларды мұсылман жұртшылығына жеткізе алады. Оның бұл ақпараттары өте

сенімді хабар болмақ. Өйткені ол ақпараттар мешіт имамы тарапынан жарияланып отыр. Мешіт имамынан да сенімді, әрі өтімді болатын басқа бір ақпарат құралы жоқ деуге болады. Осман халифатының заманында орталықтан келген ресми қарарлар мен жолдаулар мешіт имамы арқылы халыққа хабарланатын (Mefail, 2014: 48). Себебі мұсылмандар күніне мешітке ең кемі бес мәрте барады. Өздері ұйып намаз оқитын, сөзіне құлақ асатын, сабақтарына қатынасып, әр түрлі әлеуметтік іс-шараларына бірге ортақтасып жүретін имамдарынан ақпараттарды жеңіл түрде қабылдайтын мүмкіндіктері бар. Осылайша имам мен жамағаттың арасында, басқа қоғамда табылмайтын ерекше берік байланыстың орнайтыны сөзсіз.

2000-жылғы мәліметтерге қарағанда АҚШ-тағы жеке басқа қатысты қиындығы бар адамдардың 39% -ы дін адамдарының жәрдеміне жүгінгендігі тіркелген. Бұл көрсеткіш психиатрлар, психологтар, дәрігерлер, отбасы мамандары және әлеуметтік білім беру мамандарынан алынған жәрдемнің барлығының жиынтығынан асып түскен. Тағы бір зерттеулерде христиан дін адамдарының уақытының 10% -дан астамы діни үгіт-насихат пен кеңес беруге жұмсалатындығы тіркелген (Köylü, 2017: 78). Бұл көрсеткіштер Батыс әлемінде діни мамандардың кеңесіне жүгіну кең етек алғандығын білдіреді. Бұл үрдісті мұсылман қоғамынан да көре аламыз. Адамдардың бастарына келген түйткілді мәселелерді мешіт имамдарының кеңесіне жүгіну арқылы шешуге тырысатынын айтуға болады.

Қандай да бір оқиға орын алып, мұсылман жұртшылығы хабардар болуы

қажеттілігі туындағанда, жамағат мешітке жиналады. Мешіт имамы оларға мәселенің мән-жайын баяндап, олар үшін шариғат талаптарына сай дұрыс бағыт-бағдар бере алады. Осы тұрғыдан мешіт имамының ақпараттық кеңістіктегі орны мен салмағын айқын көре аламыз. Имамның бұл қызметінің қоғамның тұрақтылығы мен бейбітшілігіне, түйткілді мәселелердің уақытында шешіліп отыруына айтарлықтай салмағы мен орны бар екендігі айқындалады.

Қорытынды

Қорытындылай келе айтарымыз мешіт имамының қоғамдағы алатын орны орасан зор. Ол өзінің қызметін исламның негізгі шарттары мен қағидаларына сай жүргізетін болса, оның қоғамның жақсы жаққа қарай өзгеруіне, дамып жетілуіне тигізер үлесі ұшан-теңіз болмақ. Оның негізгі қызметі тек қана мешітте атқарылатын діни рәсімдер мен жоралғылар деп айтуға келмейді. Бұл міндеттері оның атқаратын қызметінің бір тармағы ғана. Ал оның қоғам үшін тигізер пайдалары мен қызметтері әртүрлі болмақ. Имам мұсылман қоғамы үшін шуақ шашатын шырақ, қоғамның дамуы мен алға қарай жылжуы үшін жол нұсқайтын дана, бойынан ғылым мен білім тарайтын, тыныштық пен берекенің, бейбітшіліктің мәйегі болып табылады. Осы зерттеуімізде имамның сол қырларына кеңінен тоқталып, ертеде әлемді басқарған мұсылман жұртының өркениеті мен мәдениетіне қауышуы үшін имамның орнының қаншалықты маңызды екендігін көрсетуге тырыстық.

Әдебиеттер

1. Ahmet, A. (2016/1). Tarihi süreç içinde cami ve fonksiyonları üzerine bir deneme // Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi. – C. 15. – Sayı 29. – S. 179-211.
2. Ahmet, H. K. (2008). «Türk toplumunda imam imajı: İstanbul örneği» Yüksek lisans tezi. – İstanbul.
3. Habip M. (2018). «İmamın gözünden imamlık mesleğinin toplumsal statüsü» Yüksek lisans tezi. Mersin Haziran.
4. Hayreddin, K. Sadrettin, G, Mustafa, Ç. İbrahim, K. D. (2006). Kur'an Yolu Meal ve Tefsiri. – Ankara: DİB Yay., – C.1. – S. 646.
5. Köylü M. (2017). Ruh sağlığı ve din: Batı toplumu açısından bir değerlendirme. – İstanbul: Dem Yayınları. – S. 78.
6. Mefail, H. (2014). Osmanlı Mahalle İmamlarının Performanslarına Dair // Tesam Akademi Dergisi. 41 б.
7. Nurullah, A. (2020). Dini danışman ve manevi rehber olarak imamların mahalle yaşamına sağlayabileceği katkı üzerine // Adıyaman üniversitesi sosyal bilimler enstitüsü dergisi. Sayı 35. – Ağustos.
8. Sabri, M. K. (2000). «İmam», DİA. – İstanbul: T.D.V. Yay. – C.22.
9. Әкімханов, А.Б., Анарбаев Н.С. (2015). Құран кәрім түсіндірмелі аударма – Алматы: «Көкжиек» баспасы. – 624 б.
10. Жамашев А., Құрманалиева А.Д., Наурзалиев И. (2022). «Нажмуддин ән-Нәсәфи және оның имамдық мәселесіндегі концепциясы» Хабаршы. Дінтану сериясы. №1 (29) Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті. – Алматы. – беті 15-20 бб.
11. Жамашев, А. Қалибек, Б. (2024). «Заманауи имамдардың қоғамдағы орны» «Жарқын болашақ» Республикалық ғылыми-әдістемелік журнал. – Ақпан №2(2). – 15-20 б.
12. Наурзалиев. И.Н. (2022). «Қазақстандағы имам имиджі» Магистрлік диссертация. – Алматы.
13. Тағанұлы, Н. (2023). Ислам дағуатының негіздері мен әдістері. – Алматы: «Нұр-Мүбарак» баспасы.
14. Темірхан А. (2024). <https://azattyq-ruhy.kz/news/67247-kazakstanda-kansha-meshit-bar/amp>
15. إمام المسجد مقوماته العلمية والخلقية لدكتور سعود بن محمد البشر، الناشر: الكتاب منشور على موقع وزارة الأوقاف السعودية، المكتبة الشاملة الشاطبي، الموفقات ٣٨٣/٢ الناشر: دار ابن عفان الطبعة: الأولى، ٧١٤١ هـ - ٧٩٩١ م
16. الصحاح للجوهري الناشر: دار العلم للملايين - بيروت الطبعة: الرابعة ٧٠٤١ هـ - ٧٨٩١ م ٥٦٨١/٥
17. (3991 م.) (٤١٤١ هجري) عبد العزيز بن محمد العبلاني
18. صحيح مسلم. الناشر: مطبعة عيسى البابي الحلبي وشركاه، القاهرة. عام النشر: ٤٧٣١ هـ - ٥٥٩١ م.
19. (٦٨٥٢)-٦٦
20. نور الدين الخادمي، علم المقاصد الشرعية ص ٦٦١، مكتبة العبيكان، ١٠٠٢/٥١٢٤١ م.

References

1. Ahmet, A. (2016/1). An Essay on the Mosque and Its Functions Throughout History. Hitit University Faculty of Theology Journal, Vol. 15, No. 29, pp. 179–211.
2. Ahmet, H. K. (2008). The Image of the Imam in Turkish Society: The Case of Istanbul. Master's Thesis, Istanbul.

3. Habip, M. (2018). The Social Status of the Profession of Imam from the Perspective of Imams. Master's Thesis, Mersin, June.
4. Hayreddin, K., Sadrettin, G., Mustafa, Ç., & Ibrahim, K. D. (2006). The Path of the Qur'an: Translation and Commentary. Diyanet Publishing, Ankara. Vol. 1, p. 646.
5. Köylü, M. (2017). Mental Health and Religion: An Evaluation from the Perspective of Western Societies. Dem Publishing, Istanbul, p. 78.
6. Mefail, H. (2014). On the Performance of Ottoman Neighborhood Imams. Tesam Academic Journal, p. 41.
7. Nurullah, A. (2020). On the Contribution of Imams to Neighborhood Life as Religious Counselors and Spiritual Guides. Adiyaman University Journal of Social Sciences Institute, No. 35, August.
8. Sabri, M. K. (2000). "Imam", in Diyanet Islamic Encyclopedia (DİA), Vol. 22. Turkish Religious Foundation Publishing, Istanbul.
9. Akimkhanov, A.B., & Anarbayev, N.S. (2015). The Holy Qur'an with Explanatory Translation. Kokzhielik Publishing, Almaty. 624 pages.
10. Zhamashev, A., Kurmanalieva, A.D., & Naurzaliev, I. (2022). Najmuddin al-Nasafi and His Concept on Imamate. Bulletin. Religious Studies Series, No. 1 (29), Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, pp. 15–20.
11. Zhamashev, A., & Kalibek, B. (2024). The Role of Modern Imams in Society. "Bright Future" National Scientific-Methodological Journal, February, No. 2(2), pp. 15–20.
12. Naurzaliev, I.N. (2022). The Image of the Imam in Kazakhstan. Master's Thesis, Almaty.
13. Taganuly, N. (2023). Foundations and Methods of Islamic Da'wah. Nur-Mubarak Publishing, Almaty.
14. Temirkhan, A. (2024). How Many Mosques Are There in Kazakhstan? Retrieved from: <https://azattyq-ruhy.kz/news/67247-kazakstanda-kansha-meshit-bar/amp>
15. Saud bin Muhammad al-Bishr. The Scientific and Moral Qualities of the Mosque Imam. Published on the website of the Saudi Ministry of Endowments, Al-Maktaba al-Shamila.
16. Al-Shatibi. Al-Muwafaqat, Vol. 2, p. 383. Publisher: Dar Ibn Affan, 1st Edition, 1417 AH / 1997 CE.
17. Al-Jawhari. Al-Sihah. Publisher: Dar al-Ilm lil-Malayin – Beirut, 4th Edition, 1407 AH / 1987 CE, Vol. 5, p. 1865.
18. Abdul Aziz bin Muhammad al-'Abilani. (1414 AH / 1993 CE).
19. Sahih Muslim. Publisher: Isa al-Babi al-Halabi Press and Co., Cairo, Published in 1374 AH / 1955 CE, No. 2586 (66).
20. Nour al-Din al-Khadimi. The Science of Maqasid al-Shariah, p. 166. Obekan Library, 1421 AH / 2001 CE.